

COMUNICACIÓ

SOBRE ELS CONCEPTES DE PATRIMONI URBÀ I DE DEFENSA D'AQUEST PATRIMONI

Joan CASAS I FUSTER

82

Ens trobem, de fet, amb dos problemes que convé debatre una mica si volem tenir alguna idea clara sobre el que cal fer i el que es pot fer en matèria de defensa del patrimoni. Són dos problemes conceptuals: cal precisar d'una banda el concepte d'allò que s'entén per patrimoni urbà (m'estimo més aquest adjectiu que no el de patrimoni "arquitectònic", per raons que ja procuraré explicar). En aquest sentit no partim de zero, ni molt menys. Tant en el pla teòric com en el de la normativa, s'han dit moltes coses en aquest sentit. El que passa -i amb això arribem al segon problema- és que tot el que s'ha dit, tot el que s'ha legislat, tot el que s'ha fet, rares vegades o mai no té en compte els problemes molt específics i concrets de les àrees fortament suburbialitzades. Tot casa molt bé, al capdavant, quan es tracta de poblacions de creixement nuclear; tot comença a ballar quan, com en el nostre cas, ens trobem amb poblacions perifèriques.

Si tenim alguna idea clara en el pla dels conceptes és possible que aconseguim clarificar el pla de les actuacions: normes legals, actuacions administratives i funció del col·lectiu de ciutadans en el marc d'una estratègia global de defensa del patrimoni. Anem a pams.

Com sempre, els debats ideològics només es produeixen quan es donen les condicions materials perquè es plantegin. Mirem el cas de Barcelona, que és el que tenim més a prop. El debat sobre el seu patrimoni monumental (i remarquem l'adjectiu) només esclata quan la ciutat trenca muralles i inicia la seva expansió pel pla. Els debats sobre el patrimoni apareixen quan es produeix un canvi d'escala que implica que s'ha produït un salt qualitatiu en les bases de l'organització econòmica de la societat que sustenta les ciutats. La concreció

dels debats no són tant les discussions conceptuals en elles mateixes com les actuacions contradictòries que sustenten aquestes discussions. Tornem als exemples: una coneguda contradicció fou la voluntat restauradora del nucli més vell de la ciutat (això que ara s'anomena "barri gòtic") i l'obertura simultània de vies de connexió amb la ciutat nova (com ara la Via Laietana) que comportaren la destrucció d'una bona part del patrimoni monumental. En aquell moment la contradicció es resolgué en el marc d'uns criteris positivistes que no negaven el valor dels "conjunts monumentals", però que tampoc no es negaven a la salvació dels monuments individuals ni que fos a costa de canviar la seva ubicació física. Així, per posar un parell de casos concrets, tenim la casa del gremi de sabaters. Demolida per la Reforma, es traslladà a la placeta de Sant Felip Neri (integrada en un conjunt artificios, tanmateix. El cas és semblant al del trasllat de la Talaia de l'Hospitalet al seu emplaçament actual), i de les desferres d'un convent ensostrat en neix el pastix neogòtic de la parròquia de la Concepció, provant d'integrar elements de la ciutat vella en el nou marc urbanístic de l'Eixample.

Monument i entorn, per tant, no són dos conceptes articulats d'una manera inseparable pel discurs positivista. Posteriorment s'articularen d'una forma més clara (pensem per exemple en el debat recentíssim sobre el sentit de la reconstrucció del pavelló d'Alemanya de Mies van der Rohe, atesa l'alteració de l'entorn en el qual fou bastit originalment) i s'afegí un nou terme que calia tenir en compte: la població que viu a les zones on es produeixen intervencions protectores. Quan es comença a parlar de "rehabilitació de barris vells", per exemple, el discurs sobre la defensa del patrimoni ha canviat d'escala. Ja no es parla de monuments, sinó de conjunts, els criteris paisagístics comencen a pesar tant com els merament historics o arqueològics, i els homes s'incorporen a les valoracions dels conjunts amb el mateix dret que les pedres. No faltaria més.

Però no ha estat per atzar que hem triat exemples de Barcelona. Pensem que en el fons els conceptes sobre patrimoni i defensa del patrimoni sempre han estat pensats en funció de les ciutats nuclears. Les ciutats nuclears, a partir dels seus centres primitius, tendeixen a créixer d'una manera superposada i concèntrica. Quan la nova ciutat es construeix sobre una destrucció de l'anterior, vestigis

d'aquesta perviuen sota el nivell de la nova i són excavats posteriorment pels arqueòlegs. Quan la ciutat nova s'afegeix a l'antiga, aquest creixement es produeix per l'afegit de noves àrees o corones perifèriques que substancialment respecten l'estructura de les etapes anteriors. Així, a les ciutats nuclears, de baix a dalt i de dintre a fora podem seguir les grans etapes del procés històric que les ha configurades (a Barcelona, començant per les excavacions del Museu d'Història, el recorregut és claríssim) i podem veure que les coses han passat de tal manera que a cadascuna de les etapes podem fer correspondre una determinada àrea espacial (no sense interferències). La defensa patrimonial passarà per estudiar i determinar els elements que defineixen estructuralment cadascuna d'aquestes àrees i per redactar la normativa que els protegeixi, tot preservant el dret dels ciutadans a millorar les seves condicions de vida.

No cal dir, prou que ho hem vist, que el procés que genera les aglomeracions perifèriques és prou diferent. El resultat és que totes les valoracions comunament acceptades -encara que no s'explicitin quan es parla de la defensa del patrimoni urbà de les ciutats nuclears semblen no defensables en els casos de les poblacions perifèriques. Les al·legacions que molts ciutadans de l'Hospitalet presentaren contra la inclusió de finques de la seva propietat en el catàleg del Pla Especial de Protecció del Patrimoni Arquitectònic presenten uns trets comuns que també ens parlen d'aquesta confusió de valors. Es demana que l'element es descatalogui "per no haver-hi intervingut cap arquitecte ni constructor qualificat o de talla reconeguda", "perquè la seva estructura i línia no són exemple de cap estil arquitectònic ni de cap corrent cultural concret", pel fet de ser "construccions mancades de valor arquitectònic", per "manca de criteri de catalogació", o fins i tot, per "manca de sensibilitat dels tècnics".

Podríem dir que quan aquests ciutadans neguen el valor de les seves finques, estan pensant en el seu valor. I amb això ja queda prou clar que hi ha valors i valors. De tota manera és cert que necessitem definir allò que constitueix el nostre patrimoni, i esbossar les idees motrius de les accions que tendeixen a defensar-lo. És clar que, en un sentit genèric, patrimoni urbà és tot el conjunt de la ciutat en un moment donat de la seva història: les coses boniques i les lletges, les qualitats i els problemes. De manera que per definir allò que cal preservar d'aquest conjunt caldrà, com quan algú rep una

herència, començar per fer-ne l'inventari i avaluar béns, càrregues i deutes. Una bona part del contingut d'aquest quadern provava de fornir eines per poder fer aquest inventari. I en arribar a aquest punt podríem dir el que segueix:

El patrimoni urbà és format pel conjunt d'elements, edificis, paisatges urbans i estructures espacials que posseeixen un valor document dels processos històrics que el generaren (tinguin o no tinguin un valor monumental), que constitueixen elements qualificadors de la vida dels ciutadans (és a dir, que la seva supressió o modificació podria comportar una minva de la qualitat de vida dels ciutadans) o bé que ho són potencialment mitjançant una adequada reutilització.

Observem que aquest intent de definició comporta, d'una banda, una tipificació dels objectes que constitueixen el patrimoni i, d'una altra banda, una tipificació del valor que, en aquests objectes, es considera que s'ha de protegir. Els ELEMENTS poden ser fragments d'edificis (una xemeneia, un balcó de ferro forjat), objectes de mobiliari urbà (un fanal, una font), etc.

Els EDIFICIS han de ser considerats amb independència del seu ús (edificis públics, habitatges, construccions industrials, agrícoles, etc.)

Els PAISATGES poden ser conjunts urbans amb característiques personalitzades (un jardí, una plaça, un arrenclament de cases, una avinguda, un barri), i tenen diverses escales.

Les ESTRUCTURES ESPACIALS són un concepte semblant a l'anterior, però ja no referit directament a l'impacte visual o sensual de determinades configuracions parcel·làries, sistemes de camins, estructures d'eixample, etc.

Observem allò que dèiem que la definició prova d'establir una tipologia també dels valors que cal protegir:

Valor DOCUMENTAL, el d'aquells objectes del tipus que siguin que donen una informació que difícilment podria provenir d'altres fonts sobre els processos històrics que generaren la ciutat o sobre les formes de vida dels seus habitants en un moment donat.

El valor MONUMENTAL comporta, a més, una va-

loració estètica, històrica i arqueològica de l'objecte considerat.

El valor com a ELEMENT QUALIFICADOR considera, a més, l'impacte d'un determinat objecte (un parc, una estructura de baixa densitat, etc.) en la qualitat de vida del ciutadà.

El valor d'ELEMENT QUALIFICADOR POTENCIAL prova de mesurar la capacitat d'un determinat objecte patrimonial d'esdevenir un element qualificador (pensem en el cas de la Farga o en les potencialitats de l'edifici de la Tecla Sala, etc.).

Observem que la classificació dels objectes té un cert sentit jeràrquic, de manera que un element pot formar part d'un edifici, integrat al seu torn en un paisatge i una estructura espacial. De manera semblant, els valors objecte de protecció també són superposables, i així un element pot tenir un valor documental, monumental, i ser considerat a la vegada com a un element qualificador.

Aprofundir en una anàlisi d'aquestes característiques permet, d'una banda, orientar la catalogació (allò que dèiem de l'inventari, quan fèiem la comparació amb una herència) del patrimoni i, d'altra, establir les diverses normatives i nivells de protecció d'acord amb aquell valor que es considera que s'ha de protegir. Així mateix pensem que permet clarificar les competències de l'administració sobre el patrimoni, que en general són confuses en la mesura que no es pot separar la defensa patrimonial de la planificació urbanística.

La protecció dels valors documentals i monumentals dels objectes patrimonials hauria de ser, en essència, l'objectiu d'un departament de Patrimoni en el camp específic del patrimoni urbà. Aquest departament hauria de tenir al seu servei l'instrumental normatiu, material, personal i pressupostari que li permetés:

*assegurar que cap objecte amb valor documental no pogués desaparèixer sense deixar un rastre descriptiu, gràfic i analític als arxius. Si arriba el cas, si això és possible i té sentit, l'objecte mateix s'hauria de poder incorporar als fons del Museu davant l'eventualitat de la seva desaparició.

*assegurar la conservació i restauració dels objectes patrimonials amb valor monumental.

*assegurar una política eficaç de difusió del coneixement del patrimoni de la ciutat a tots els ciutadans.

*tenir una responsabilitat informativa en tots els canvis urbanístics que comportessin modificacions d'objectes amb un valor d'elements qualificadors actuals o potencials.

Els departaments de l'administració responsables de la disciplina i la planificació urbanística tindrien la responsabilitat de desenvolupar una normativa coherent amb la protecció dels objectes i valors definits en el catàleg i haurien d'incorporar aquests conceptes en els projectes de planificació.

Finalment, cal entendre que un catàleg, una normativa i una delimitació de competències administratives són elements necessaris, però no suficients, per a la protecció del patrimoni. En darrera instància, allò que protegeix més eficaçment és el desenvolupament de la consciència de la comunitat i la intervenció directa dels col·lectius ciutadans més sensibilitzats en temes patrimonials. Els catàlegs, les normes i les actuacions de l'administració, si el món fos una cosa ben feta, s'haurien d'anar modificant i adaptant al desenvolupament de la consciència ciutadana. La burocràcia és una màquina estúpida en la mesura en què no té -o no ha de tenir- interessos propis.

Pot semblar sobrer tota la disgressió que hem fet, atès que el Pla Especial de Protecció del Patrimoni Arquitectònic de l'Hospitalet, aprovat al principi de l'any 1985, té en compte la major part dels conceptes que hem provat d'exposar d'una forma sintètica, i que els té en consideració tant en termes de catàleg com de normativa. Per perfilar una crítica diríem que la normativa ens sembla globalment nova, però que ja no ho semblen tant el catàleg ni la implementació de gestió administrativa que ha d'assegurar el compliment de les normes. Concretant més, hem de dir que:

-Les fitxes, globalment bones des d'un punt de vista arquitectònic-urbanístic, sovint estan mancades d'un bon complement històric-arqueològic (això va donar peu a l'al·legació ben raonada, malgrat que es desestimés, sobre la inclusió en el catàleg de Can Jové).

-La normativa no assegura prou la preservació del valor documental. El primer exemple és el de les construccions que, en la primera revisió, es van eliminar del catàleg. No en discuteixo la descatalogació (el catàleg era deliberadament maximalista, i tot i així se li van escapar coses) però sí el fet que

no exigís ni tan sols la documentació d'aquests elements, que en algun cas desaparegueren sense deixar rastres (cas de les cases baixes del carrer Mestre-Candi). Per la resta, en el cas de sol·licitud de llicència d'obres, la normativa deixa en mans dels propietaris l'elaboració de la documentació gràfica i fotogràfica, cosa que tal com jo ho veig no n'assegura la qualitat. També tal com jo ho veig, aquests problemes es podrien obviar si l'administració municipal reconegués al departament de patrimoni competències específiques en aquest àmbit i que fos aquest departament, per mitjà d'especialistes qualificats, l'encarregat d'elaborar i conservar la documentació sobre els objectes patrimonials existents, i que tingués l'obligació de fer-ho amb urgència quan aquests objectes poguessin alterar-se o desaparèixer. En la mesura que els fons documentals que així es formarien seria un material d'estudi de primer interès per a estudiosos de fenòmens d'història urbana, sembla raonable que el destí d'aquests materials fos una secció de l'arxiu històric de la ciutat.

-La manca de definició quant a les responsabilitats de difusió del patrimoni ha dut al fet que, en l'exposició i materials annexos recentment fets públics pel Patronat Municipal de Comunicacions, es contradigués obertament l'esperit i la ideologia del Pla, i 'resentés al ciutadà una òptica monumentalista i conservadora en la política patrimonial.

-La constatació del fet que, en aquells casos en què entraven en contradicció amb vials projectats o altres elements de planificació urbana, es va optar per suprimir del catàleg en la primera revisió determinats objectes, ens fa témer que tampoc en aquest cas queda prou assegurada la protecció del valor documental dels béns catalogats -una protecció que, en principi, no exigeix pas la seva conservació física- i que el planificador sent encara la protecció patrimonial com un llast que ha de superar i no com un valor que ha d'incorporar a les consideracions urbanístiques de futur.

Tot això vol dir que l'administració encara està molt lluny de tenir les coses clares, que queden encara moltes coses per fer, que l'espai de debat és ample i transcendent i que no ens podem adormir. Aquests són, en definitiva, els motius que ens compelen a treballar en el seminari i a redactar aquests papers.

Coneguem la nostra ciutat i ajudem altres ciuta-

dans a conèixer-la. Constituïm-nos en grups de defensa del nostre patrimoni. Vinculem-nos a aquells veïns que, des de les necessitats del seu barri, reivindiquen i defensen béns patrimonials (com els veïns de Can Serra, que reclamen la salvació dels xalets del parc "de les Resines", etc.). Aleshores també nosaltres estarem fent el nostre paper.